

Danmarks Provsteforening
Provst Leif Arffmann
Haraldsgade 10
7100 Vejle

Tlf   **75 82 31 39**
Fax   **75 84 07 09**
E-mail   lar@km.dk

---

14. april 2009

Kirkeministeriet

Vedr. høring om Betænkning 1503: Uddannelse og efteruddannelse af præster.

Danmarks Provsteforening har til behandling af betænkning 1503 afholdt tre regionale møder i marts måned 2009 med provsterne i Danmark og på baggrund af der dér stedfundne drøftelser behandlet betænkningen i bestyrelsen.

Dette har ført til følgende bemærkninger til betænkningen:

Indledningsvis skal Danmarks provsteforening gøre opmærksom på, at det ikke vil være muligt at gennemføre de foreslåede gode og fornuftige forslag vedr. praktikordning og efteruddannelsesordning med den nuværende normering af bistand til provsten. Dette gælder både i henseende til provstens sognepræstelige arbejdsfunktioner og i henseende til sekretærbistanden. Medens det sidste kan afhjælpes på lokalt plan, kan det første ikke afhjælpes uden en medvirken fra Kirkeministeriet. Provstens sognepræstelige forpligtelser vurderes til, ved implementering af de i betænkningen angivne forslag, herefter maksimalt at kunne omfatte mellem 25 % og 50 % af en fuldtidsstilling.

Praktikordning:

Der er tilslutning til den udvidede praktikordning, således som den er foreslået i betænkningen.

Der er imidlertid nogle uafklarede spørgsmål, der skal belyses yderligere, før praktikordningen kan lade sig føre ud i livet.

1. Hvorledes skal den folkelige forståelse af, hvem der er præst, vurderes i lyset af praktikantens virke på praktikpræstens ordination, og hvorledes indvirker dette på opfattelsen af kaldstanken.

I denne forbindelse bør der sikres en ensartethed i landet, således at praktikanterne ikke får alt for forskelligartede arbejdsopgaver, alt efter hvilket stift og hvilket provsti de virker i.

2. Der er blevet givet udtryk for, at aflønningen af praktikanterne er høj, set i forholdet til sognepræsters begyndelsesløn

3. Det bør overvejes, hvorledes den afsluttende prøve skal vurderes i forhold til bispeeksamen.

Præsters efteruddannelse:

Der er tilslutning til den foreslåede efteruddannelsesmodel, der tager sit udgangspunkt i den medarbejderudviklingssamtale, provsten fører med de enkelte præster. Det er herudfra muligt at skabe en større overensstemmelse mellem udbud og efterspørgsel hvad angår præsters efteruddannelse.

Der er ligeledes tilslutning til, at provst og biskop indgår i et tæt samarbejde med henblik på at definere det rum, indenfor hvilket efteruddannelsesindsatsen skal foregå.

Der er herudover følgende bemærkninger til betænkningens forslag:

1. Vedrørende uddannelseskonsulenter bør det overvejes, om der frem for etablering af 10 stiftsbaserede konsulenter, bør skabes færre stillinger og om ikke disse skal knyttes til Teologisk Pædagogisk Center. Teologisk Pædagogisk Center bør i det hele taget være sted, hvor den efteruddannelsesmæssige indsats forankres. Det er her muligt at sikre en kommunikation mellem de enkelte led i efteruddannelsesordningen, således at der ikke opstår for mange forskelligartede efteruddannelsesforløb.

Begrebet det samarbejdende teologiske fællesskab er et væsentligt punkt i betænkningen, og det vil ikke være unaturligt at betragte uddannelseskonsulenterne og Teologisk Pædagogisk Center som en del heraf.

2. Administrationen af klippekortsystemet kan forekomme meget bureaukratisk og bør kunne gennemtænkes mere administrativt enkelt. Det vil således også være hensigtsmæssigt med størst mulig frihed i det enkelte provsti, således at ”pengene kan flyttes rundt” alt efter ønsker og behov fra de enkelte præster. Det bør stå indlysende tydeligt, at ikke ubrugte klip i klippekortet bør kunne samles til brug i provstiet. Det betragtes som særdeles positivt, at det kan vælges at ”flytte pengene hjem til provstiet” og lade midlerne følge præsterne, hvis der lokalt kan opnås enighed herom. For hver provsti og for hver præst bør det være gennemskueligt, hvad der er mest fordelagtigt økonomisk.

Provsternes efteruddannelse

Provsternes efteruddannelse er i betænkningens forslag beskrevet på side 145 f. Der er imidlertid i betænkningens øvrige forslag angivet arbejdsopgaver for provsten, der nødvendiggør en efteruddannelse, der ligger ud over det på side 145 f. beskrevne. Efteruddannelsen for provster kan bevare sin nuværende udformning, medens den indholdsmæssige bestemmelse i kraft af de ændrede arbejdsopgaver, efter Provsteforeningens opfattelse, måtte nødvendiggøre en forøgelse af budgettet for efteruddannelsen.

Venlig hilsen

P.f.v.

Leif Arffmann

Kirkeministeriet

Departementschef Henrik Nepper-Christensen

15. april 2009

Høringsvar til Betænkning 1503

Vi er en gruppe provster, som i november 2008 har afsluttet den 2-årige obligatoriske efteruddannelse for provster. Vi fremsender hermed nedenstående bemærkninger til B1503:

Vi finder det positivt, at præsters uddannelse og efteruddannelse tages op til revision og at provsten tildeles det økonomiske og ledelsesmæssige råderum, der kan give medarbejderudviklingssamtalen (MUS) status af et egentlig udviklingsredskab.

Intentionen i betænkningen er at gøre provsten til et omdrejningspunkt for ledelse og efteruddannelse af præster. Provsten bliver en i folkekirkelig sammenhæng ny figur med et nyt 'ledelsesrum'. Dette ledelsesrum skal via lovgivningen beskrives m.h.t. indhold og kompetencer, og defineres i forhold til biskop, præster og menighedsråd, så lovgivningen understøtter intentionen i betænkningen - hvis provstens ledelse skal kunne fungere til gavn for folkekirken.

Det i Betænkning 1503 centrale begreb "Det samarbejdende teologiske fællesskab" er muligvis mere luftkastel end virkelighed, men positivt forstået forudsætter det en grundlæggende drøftelse i sognet, jvf B1477, således at initiativet hos præst sammen med menighedsråd opmuntres, og at ønsket om en forandring i folkekirken forankres i menighederne.

Ad

1.1 Teologi-studiet:

Hvorfor nedlægges FPI-delen af TPC for at oprette et pastoralteologisk institut? FPI er en væsentlig del af grundlaget for, at TPC fortsat kan (og skal kunne!) udbyde kurser baseret på teologisk forskning.

På s.172-73 opregnes antallet af optagne og gennemførte teologi-studerende 2002-07. Her lader der til at være et misforhold mellem Kbh og Århus med en

markant lavere gennemførelses-procent i Kbh. Er der iværksat undersøgelser af baggrunden herfor?

1.2 Pastorseminariet: generelt ser vi en optimering af praktik-ordningen som en god løsning. I B1503 er der imidlertid for meget fokus på ordnings- og kontrolelementet, og der lægges for lidt vægt på lærings-perspektivet. Ville etablering af regulære uddannelsesstillinger (som de kendes fra andre fag) være en bedre løsning? På den måde vil der heller ikke skabes tvivl om legitimiteten af det pastorale arbejde i sognene. Vi finder tanken om at 'virke på en andens ordination' teologisk uholdbar. En ordination gælder den enkelte person i dennes virke som præst, og kan ikke udvides til periodisk at omfatte andre.

I afsnittet om praktik og praktik-stillinger vil vi dog bemærke, at løn under praktik ikke må overstige startlønnen for en nyansat præst. De sogne som udpeges som praktik-pladser i 'udkantsområderne' bør have en bolig til rådighed. Vi forudsætter et funktionstillæg til præster og provster i praktik-team'et.

1.3 Efteruddannelse af præster: De første fem år af ansættelsesperioden er det fint med en obligatorisk efteruddannelsesordning, men et flertal af underskriverne anbefaler, at det bliver muligt for provsten at gøre det obligatorisk i hele ansættelsesforløbet.

Hvem skal udarbejde den flerårige, individuelle kompetenceudviklingsplan? Vi finder det godt, at der skabes mulighed for at præst og menighedsråd i fællesskab kan definere et fælles projekt som kan finansieres over kirkekassen.

Vi anbefaler ansættelse af 2 uddannelses-konsulenter knyttet til Pastorseminariet eller TPC, idet vi anser stiftsvise konsulenter for at være overflødige.

1.4 Model for fordeling af efteruddannelse: vi går ud fra, at de 4 årlige kursusdage for præster også gælder provster i deres funktion som sognepræster. Hvad der herudover behøves af efteruddannelse til at fungere som provst må lægges oveni og kan ikke begrænses til 4 årlige kursusdage.

Vi foreslår at tutor-præsten i tutorordningen får tildelt funktionstillæg. Det bør overvejes om tutorpræsten skal være fra et andet provsti i stiftet (med den begrundelse at det giver bedre mulighed for åbne kollegiale samtaler).

Vi foreslår, at det overvejes at supervisor også kan rekrutteres udenfor præsternes rækker. Vi foreslår, at præsternes ikke-anvendte kursusdage overføres til en pulje til provstens disposition.

1.5 Uddannelse af provster og biskopper: vi går ud fra, at den obligatoriske efteruddannelse af provster ikke stopper efter 2 år, men tværtimod udvides så den svarer til en egentlig lederuddannelse – så vidt muligt i Pastorseminariets regi.

1.7 Præstemangel: Vi støtter etableringen af en ordning med merituddannelser for ikke-teologer.

Afslutningsvis mener vi, at det bør overvejes, hvorledes provsterne sikres mulighed for den sparring og kompetenceudvikling, som er nødvendig for at intentionerne i betænkningen kan føres ud i livet med kvalitet.

Med venlig hilsen

Esben Andersen, Århus Vestre
Anne Bredsdorff, Greve-Solrød
Kræn Christensen, Skads
Finn Dyrhagen, Holbæk
Søren Peter Hansen, Syddjurs
Lise Hindsholm, Varde
Niels Christian Kobbelgaard, Herning Nordre
Ove Kollerup, Glostrup
Mette Magnusson, Stege-Vordingborg
Eigil Saxe, Kgs Lyngby

Den 15. april 2009

Hørings svar om Betænkning 1503 Uddannelse og efteruddannelse af præster

Det er glædeligt, at Kirkeministeriet har taget initiativ til et omfattende fornyelsesarbejde omkring præsteuddannelsen. Og rapporten har virkelig mange gode intentioner. Spørgsmålet er selvfølgelig, hvor langt de rækker i forhold til behovet for at få præsteuddannelsen i højere grad præget af de praktiske fag.

Om teologistudiet

Forslaget om et såkaldt "permanent kontaktforum" mellem de teologiske fakulteter og folkekirken for her at drøfte fælles anliggender, anser jeg for et udmærket initiativ, selv om man nok kan frygte, det ikke fører til meget, når det hverken tildeles kompetence eller ressourcer. Hvis nu den påtænkte Studie- og forskningsfond blev oprettet og knyttet til dette kontaktforum, kunne der kobles kompetence til kontaktforum med henblik på at etablere særlig undervisning, der sigter direkte på den praktiske præstegerning. Det ville jeg anse for at være et fremskridt.

Om Pastorseminariet

Den obligatoriske seks måneders uddannelse på Pastorseminariet har længe været anset for at være utilstrækkelig. Her skal cand.theol'erne på få måneder lære alt om, hvordan man prædiker, fører sjælesorgssamtaler, holder andagter, underviser konfirmander, vælger salmer til alskens gudstjenester og lejligheder, forkynder for børn m.m.. Desuden skal de have et grundigt kendskab til kirketten og lære om rettigheder og pligter som præst i folkekirken. – Enhver kan høre, at det er umuligt på 6 måneder. Derfor havde jeg set frem til, at betænkningen ville anbefale denne periode forlænget til ét år. Det er skuffende, at det ikke er sket. Efter min bedømmelse er det klart det mest skuffende ved denne betænkning. Folkekirken bliver taberen, fordi de nye præster så stadigvæk ikke vil være tilstrækkelig udlært i de praktiske fag.

Det er dog en forbedring, at man øger praktikperioden fra 1 til 3 måneder, og, ikke mindst, at man giver de studerende løn i de måneder. Begge dele er hårdt tiltrængt – problemet er bare, at så bliver der endnu kortere tid til læring af de fornævnte nødvendige kompetencer. Det er skuffende, at man ikke har indset, at et helt år, med løn for seks måneders praktik, klart havde været at foretrække, også på trods af de dermed forbundne merudgifter.

Efteruddannelsen

Den store forbedring i rapportens forslag ligger på efteruddannelsesområdet. Her foreslår man en fordobling af de nuværende 20 dages efteruddannelse indenfor de første 5 års ansættelse til 40 dage, samt øgede muligheder for efteruddannelse også senere hen. Man kobler denne del direkte til de årlige Medarbejderudviklingssamtaler, og man giver mulighed for, at uddannelsen skal tjene ikke kun den enkelte præst, men også behovet i det sogn og provsti, hvor præsten virker. Dét er spændende nytænkning, som jeg virkelig støtter. Endvidere er det et gode, at der åbnes for, at præsten selv kan foreslå relevante uddannelser. Den tvungne brug af TPC i 10 af de 20 "nye" dage indenfor de første 5 år finder jeg ikke rimelig – man kan sagtens forestille sig præster, der havde brug for anden efteruddannelse end, den der findes på TPC, f.eks. i udlandet. Den anbefalede efteruddannelse på 20 dage indenfor en rullende femårs periode efter de første 5 år er også en virkelig forbedring. Jeg kan fuldt tilslutte mig at fastholde det som en frivillig sag, og at evt. ikke anvendte dage kan overtages af andre i provstiet. Ligesom jeg finder hele tanken om det såkaldt "samarbejdende teologiske fællesskab" mellem biskop, provst og præst som en glimrende måde, at sikre sammenhæng mellem stiftets, provstiets og den enkelte præsts ønsker og forventninger.

Med venlig hilsen

Anders Gadegaard
Domprovst

Departementschef Henrik Nepper-Christensen

Kirkeministeriet

8. februar 2009

Provsternes fortsatte efteruddannelse

Tak for tilsendte Betænkning 1503, hvor det på side 26 hedder: "Arbejdsgruppens anbefalinger vedrørende uddannelse og efteruddannelse for provster medfører ikke merudgifter"!

Vi er en flok forholdsvis nyudnævnte provster, der har været gennem et udbytterigt uddannelsesforløb i perioden maj 2007 – oktober 2008. På kursets sidste dag i oktober 2008 blev vi af de øvrige kolleger bedt om at foranledige en henvendelse til Ministeriet omkring vores behov for fortsat fælles efteruddannelse. Det koster penge!

De provster, der begynder på uddannelsen sammen, har brug for en formaliseret mulighed for også at mødes i årene bagefter til nogle årlige kursusdage af 1 til 2 døgn varighed. Det gode sammenhold og fællesskab som udvikles i løbet af den 2-årige uddannelse er nemlig af uvurderlig betydning. Der er tale om et sjældent fællesskab, hvor ingen misunder hinanden det ansvar, man har fået og alle finder det vigtigt, at vi dygtiggør os på det organisatoriske plan vel vidende at ingen af os nyudnævnte uden videre er uddannet til at honorere disse krav. Dette faktum giver et sjældent godt klima indbyrdes, hvor udbyttet af læring og erfaringsudveksling bliver meget stort. Med andre ord: Vi bliver bedre provster!

Derfor finder vi, at man i højere grad end Betænkning 1503 lægger op til, bør bruge ressourcer på fremdeles at lade uddannelsesgruppen mødes frem for alene at aftale kursusforløb på stiftsplan (jf. Betænkningen side 146). Betydningen af at mødes med kolleger fra andre stifter må i den forbindelse ikke undervurderes.

Vi anbefaler derfor, at der sættes økonomiske midler af til årlige kursusdage for hver provstegruppe, som begynder på uddannelsen sammen. Vi ser tillige gerne, at det bliver Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse, der også tilrettelægger disse kursusdage.

Med venlig hilsen

på provstegruppens vegne

Eigil Saxe, Kongens Lyngby Provsti, esax@km.dk

Preben Kræn Christensen, Skads Provsti, pkch@km.dk

Ove Kollerup Nielsen, Glostrup Provsti, ok@km.dk

Kopi til provstegruppens øvrige medlemmer:

Esben Andersen, Århus Vestre Provsti, esan@km.dk

Anne Bredsdorff, Greve-Solrød Provsti, anbd@km.dk

Finn Dyrhagen, Holbæk Provsti, fabd@km.dk

Søren Peter Hansen, Syddjurs Provsti, sph@km.dk

Lise Hindsholm, Varde Provsti, Lhi@km.dk

Niels Christian Kobbelgaard, Herning Nordre Provsti, nck@km.dk

Mette Marianne Magnusson, Stege-Vordingborg Provsti, mma@km.dk

samt kopi til:

Rektor Mogens Lindhardt, Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse, mli@km.dk

Provsteforeningens formand Leif Arffmann, lar@km.dk

Fra: Hanne-Birgitte B. Kristiansen
Sendt: 15. april 2009 09:50
Til: Kirkeministeriet
Emne: (JABP) Høringssvar- Betænkning 1503

Høringssvar vedr. betænkning 1503

Den accentuering af efteruddannelse som betænkning 1503 lægger op til, er generelt en god ide, og det er formålstjenligt, at spørgsmålet om efteruddannelse kan indgå som en konstruktiv del af MUS mellem provster og præster.

Det er ligeledes ønskeligt, at nye kandidater, der med tiden er blevet mindre fortrolige med kirkens liv, får en grundig indføring heri, sådan som betænkningen anbefaler det. Det kan også være meningsfuldt, at inddrage provsterne i tilrettelæggelsen af disse praktikforløb.

Andre høringssvar tager fat om de teologiske og ledelsesmæssige spørgsmål, som betænkningens forslag rejser. Jeg vil med dette høringssvar pege på en anden problematik.

Betænkningen indbærer følgende nye opgaver, der tænkes varetaget af provsterne:

- Udarbejde målrettet plan for efteruddannelse for hver enkelt præst i provstiet i samråd med den enkelte præst
- Økonomistyring og fordeling af efteruddannelsesmidler mellem provstiets præster
- Administration af systemet (nyt IT-system)
- Dialog med præsterne om efteruddannelsespolitikken i provstiet, og håndtering af potentiel utilfredshed blandt præsterne vedr. fordelingen
- Behandle henvendelser fra menighedsråd om ønsker til lokale efteruddannelsesbehov
- Holde møde med biskoppen vedr. efteruddannelsespolitikken
- Efteruddanne sig til opgaven (Kursus for provster vedr. præsternes efteruddannelse)
- Godkende praktikplads
- Udarbejde praktikpladsbeskrivelse
- Overordnet ansvar for praktikteams ansvarsområde
- Udpege praktikteams, orientere og vejlede praktikteams om ordningen
- Inddragelse i udarbejdelsen af handleplan
- Godkende handleplan inden for tidsfrist
- Påpege mangler inden for tidsfrist

- Føre tilsyn med praktikpræster, vejleder og praktikant med tilhørende mødeaktivitet og samtaler
Det, betænkningen lægger op til vedr. praktikordningen, er ikke et formelt tilsyn, med et reelt, tidskrævende tilsyn, idet provsten vil være nødt til at følge forløbet og praktikanten så tæt, at provsten ved forløbets afslutning med redelighed kan deltage i vurdering af praktikanten. En vurdering, der er afgørende for praktikantens fremtid.
- Vurdere praktikantens præstation sammen med teamet
- Skrive udtalelse om praktikanten sammen med teamet

Ovenstående indebærer en betydelig forøgelse af provstens arbejdsopgaver og ledelsesansvar. Det kan ikke forventes gennemført uden en arbejdsmæssig og lønmæssig kompensation, da provstestillingen i forvejen er tillagt flere opgaver, end den normeringsmæssigt kan rumme.

Hvis betænkningens anbefalinger vedr. praktikordningen gennemføres, må der også medtænkes en lønmæssig kompensation til praktikpræster og vejledere, der ligeledes får et stort merarbejde.

Med venlig hilsen

Hanne-Birgitte Kristiansen
Hedensted Provsti

Uddannelse og efteruddannelse af præster.

Indledningsvis vil jeg gøre opmærksom på, at jeg primært agter at forholde mig til punkterne - 1.3 og 1.4 – i udkastet til Betænkning 1503.

Samtidig skal jeg ikke undlade at nævne, at jeg finder talen om ”det samarbejdende teologiske fællesskab” noget opstyltet, og i øvrigt udmærket kunne undvære vendinger, som ”at sætte ord på”, det man nu måtte øjne i sit ”præste-, provste- eller bispespejl”, for at ”øge engagement og medejerskab”.

Det er ikke i orden at anvende for længst opbrugte vendinger i udkast til en betænkning.

Konkret mener jeg, at det vil være en fordel for provsterne, der i forvejen er pålagt at gennemføre de lovpligtige årlige MUS, at der med betænkningen åbnes mulighed for, at bevilge et beløb, til at følge op på de aftaler omkring videreuddannelse og kompetenceudvikling, der måtte blive indgået lokalt i provstiet i den sammenhæng. Det har hidtil fungeret upåklageligt, at samtalerne blev ført på Nørrebrogade, mens penge og kompetencer lå i Nørregade, men kun fordi der har været en stor gensidig forståelse mellem biskop og provst, det er der desværre ingen garanti for, at der vil være fremover.

Jeg har noteret mig, at en MUS, som beskrevet i betænkningen, ikke er vældig fjern fra de vellykkede MUS, primært med yngre og midaldrende, motiverede kolleger, der er blevet afholdt hidtil. Dog må der, med betænkningens intentioner om udarbejdelse af flerårige udviklingsplaner, der hele tiden vil kunne kræves ændret af præsten, påregnes at medgå vældig mange yderligere arbejdstimer for provsten til MUS-arbejdet, såfremt ”det samarbejdende teologiske fællesskab” skal realiseres.

Jeg er generelt betænkelig ved, at menighedsrådene skal kunne finansiere præsternes efteruddannelse.

Dem der betaler – bestemmer, høres det ofte, og det vil bestemt ikke være hensigtsmæssigt, navnlig ikke for de præster der måtte ønske tid og penge til at udvikle teologiske kompetencer. Der er allerede uoverensstemmelser flere steder mellem menighedsrådene og deres ansatte, ikke mindst når det drejer sig om relevans af efteruddannelse og kurser.

Af opgørelsen over økonomien i det der kaldes ”Fri efteruddannelse” fremgår det, at Kirkeministeriet hertil regner med et årligt timeforbrug svarende til 9.685 timer. Det vil sige, omtrent som hidtil, omkring en uge pr. præst pr. år til kompetenceudvikling. Om man med en så beskeden arbejdsfrigørelse er i stand til at indfri de store

forventninger, som Betænkningen verbalt vil kunne tænde hos præsterne – ja derom vil jeg tillade mig at tvivle.

Med venlig hilsen
Gert Blak Mogensen – Nørrebro Provsti

Vanløse, den 13. april 2009

Til Kirkeministeriet
vedr. høringssvar til betænkning 1503.

Det er glædeligt, at der sættes fokus på efteruddannelse af præster. Det er nødvendigt at præster fortsat danner og duelliggør sig i embedet, cf. præsteløftet, som betænkningen da også henviser til.

I den forbindelse vil jeg indledningsvist sige, at jeg er på linje med biskop Karsten Nissens mindretalsudtalelse, hvori han beklager, at efteruddannelse efter de første fem ansættelsesår ikke er obligatorisk, men alene formuleres som hensigt. Hvis Kirkeministeriet for alvor vil støtte og udbygge en livslang læringskultur bør udgangspunktet være, at efteruddannelse er en helt naturlig følge af en ansættelse som præst i folkekirken. I samfundet i øvrigt indgår løbende efteruddannelse i mange sammenhænge netop som en selvfølgelighed. På det punkt må kirken gerne skikke sig lige med verden.

Ellers vil jeg knytte bemærkninger til følgende to forhold:

3 måneders sognepraktik i forbindelse med Pastoralseminariet

Forslaget om udvidelse af praktikperioden i forbindelse med Pastoralseminariet er godt, men ikke godt nok. Jeg så gerne mindst et halvt år i marken. Betænkningen nævner, at praktikanten skal kunne fungere i alle de funktioner, som en præst har. Intentionen er god nok, men det fremgår ikke klart om praktikanten er udstyret med en præstekjole og –krave. Jeg håber det er tanken, som blot ikke er nævnt, fordi det betragtes som en selvfølgelighed, men jeg har ikke i betænkningen kunnet læse om det forholder sig sådan.

Hvis praktikanten ikke bærer præstekjole, er det ikke realistisk at forvente, at praktikanten kan varetage kirkelige handlinger såsom dåb, begravelser eller vielser. Det er en ren akademisk tanke, men uden forståelse for de folkelige forventninger til præsten. Hvis praktikanten skal kunne fungere i præstens funktioner på disse områder må vedkommende bære præstekjole.

Desuden bemærker jeg, at der lægges en ganske betydelig administration over på provsten i forbindelse med ordningen. Derimod læser jeg ikke noget om lønmæssig honorering eller tidsmæssig kompensation for de nye arbejdsopgaver, der pålægges provsten som forankringsperson. Det ville dog være interessant at høre, hvilke tanker betænkningen har gjort sig desangående.

I det hele taget virker betænkningens forslag til efteruddannelse administrativ tungt og bureaukratisk. Ved læsning af planerne om provsten/provstiet som omdrejningspunkt for den skitserede praktikordning virker det ærlig talt ikke attraktivt, men nærmest skræmmende at blive fast praktikprovsti.

Også planen om oprettelse af et Pastoralteologisk Institut virker kunstigt og bureaukratisk tungt; ligesom også forholdet mellem præst/provst/biskop i forbindelse med

FINN VEJLGAARD
PROVST

tilsyn etc. med praktikanterne, gør det. Om det skaber gode forhold for praktikanterne tvivler jeg på, men der skal nok komme mange møder og telefonsamtaler ud af det.

Efteruddannelse efter de første fem år og en efteruddannelsespulje

Som jeg læser forslaget medfører puljen på 20 efteruddannelsesdage efter 5 års opsparring som en klar forringelse i forhold til den mere lempelige ordning, der praktiseres nu. Især hvis puljen skal administreres restriktivt, således at eksempelvis stiftsbaserede kurser, stiftspræstekurser o.l. skal henregnes til puljen og altså fratrækkes de 20 dage. Hvis det er tilfældet, er det jo det glade vanvid. Vil det så f.eks. kunne lade sig gøre at deltage i et månedskursus på TPC fremover? Ja, det kan det vel nok, men så er til gengæld hele 5 års kvoten opbrugt og anden relevant efteruddannelse udelukket.

Det er da en markant forringelse af vores/præsters muligheder for efteruddannelse!. Jeg finder det også særdeles restriktivt, at uforbrugte dage iflg. optjeningsmodellen (s.134) bortfalder efter 5 år. Det ville dog give en fleksibilitet, hvis ikke-brugte dage forblev i provstiets samlede pulje til yderligere fordeling efter ønsker og behov. Den såkaldte optjeningsmodel bærer tydeligt præg af at være en besparelsesplan. Men er det ikke stik imod hensigten som indledningsvist nævnt i betænkningen med ordene om livslang læring og dannelse og dueliggørelse?

Også i denne del af efteruddannelsen tildeles provsten en central rolle som inspirator for præsterne i forbindelse med MUS, som administrator af hele systemet og dermed tilsynet med at optjeningsmodellerne efterleves. Det nævnes eksplicit i betænkningen s.19, at ordningen understøttes af et administrationssystem, der håndterer de uddannelsesdage og - kroner provsten har til rådighed for hver enkelt præst. Af bitter erfaring har jeg ringe tiltro til kirkeministerielle it-baserede administrationssystemer. Jeg skal gerne administrere ordningen (mod en klækkelig lønforhøjelse), men jeg frabeder mig, at skulle understøttes af centrale administrationssystemer. Jeg udarbejder hellere mine egne, de plejer at fungere fortræffeligt.

Det er efter min mening ikke ønskeligt med flere centrale systemer. Betænkning 1503 er endnu et i snart en lang række. Det er overadministration, centralisme og styring på en ikke konstruktiv måde.

Trods de negative ord og formuleringer vil jeg gerne understrege, at jeg er varm tilhænger af efteruddannelse og gerne obligatorisk. Men jeg finder ikke at betænkning 1503 har fundet de vises sten. Det må kunne gøres bedre.

Sluttelig skal jeg nævne at det forekommer mig særdeles uigennemskueligt, hvilke konsekvenser betænkningen får for folkekirkens nuværende fælles efteruddannelsesinstitution, TPC i Løgumkloster. Hvad vil det få af konsekvenser for vidensudviklingen på stedet og for institutionen som helhed, at halvdelen af budgettet fremover skal være efterspørgselsafhængigt? Jeg er varm tilhænger af, at vi også fremover har en for alle landets præster fælles institution med lektorer ansat til undervisning og forskning og som et fælles mødested til udveksling af pastoral erfaringer og viden.

Med venlig hilsen Finn Vejlgård

FINN VEJLGAARD
PROVST

Til Kirkeministeriet.

Vedr. Betænkning 1503: Uddannelse og efteruddannelse af præster (dec. 2008):

Hermed et hørings svar på egne vegne. Svaret vedrører kun præsters uddannelse, herunder især forslaget om, at uddannelsen på Pastorseminariet skal omfatte en praktikperiode på 3 måneder i et praktiksogn.

Et hovedpunkt i den foreslåede nye model for Pastorseminariet er, at der skal være en udvidet praktikperiode, hvor praktikanten fungerer »som præst på sin vejleders og eventuelle teampræsters ordination« (s. 8 og 90). I underudvalget har intentionen været, at praktikanten i videst muligt omfang kan fungere som præst og betragtes som ordineret. Og i den sammenhæng har man opfundet et nyt koncept, hvorefter den studerende kan fungere som præst på praktikvejlederens ordination (s. 90).

Denne forestilling om, at praktikanten kan fungere som præst på en lånt ordination forekommer mig teologisk og folkeligt problematisk og uigennemtænkt. Og jeg har ikke i betænkningen fundet spor af en teologisk refleksion, der antyder, at man er bevidst om, hvad det er, man er i færd med at foreslå.

Efter min vurdering er man i færd med at foreslå en ny praksis, hvorefter ordinationens betydning og mening bliver svækket ganske meget. Jeg vil mene, at forslaget bør falde alene af den grund.

I samme retning peger betænkningens beskrivelse af den lutherske tanke om »det almindelige præstedømme« på side 86. Beskrivelsen er så forenklet, at den i forhold til Luthers teologi som helhed er mere misvisende end retvisende. Og uanset en diskussion om den rette gengivelse af Luthers tanke om »det almindelige præstedømme« er det et faktum, at der i Danmark, så længe der har været en evangelisk-luthersk kirke, har været praktiseret ordination som forudsætning for at virke som præst ved offentlige gudstjenester. Hvis man vil ændre på denne praksis, mangler betænkningen at komme med den nødvendige teologiske og principielle argumentation.

Hvis man fortsat vil respektere både kaldelse og ordination som forudsætning for at fungere som præst, vil den enkleste løsning på ønsket om et bedre samspil mellem teori og praksis være at fortsætte med den nuværende ordning, men intensivere vejledningen (og efteruddannelsen) i det første hele eller halve ansættelsesår.

En anden model, der måske kunne overvejes, var at oprette egentlige uddannelsesstillinger rundt om i stifterne og kræve, at man skal have haft en sådan stilling, inden man kan få fast præsteembede. Forudsætningen for en sådan

uddannelsesstilling skulle være teologisk kandidateksamen og bestået Pastoralseminarium. Stillingerne skulle være tidsbegrænsede (fx et halvt år, eller måske mere), og de skulle indledes med bispeeksamen og ordination. Her ville man kunne få en praksis, der var alvor (med præstekjole), og hvor der udføres et reelt stykke arbejde. Uddannelsesstillingen ville kunne koordineres med praksisnær vejledning og teori. Men det er en klar svaghed ved en sådan model, at sammenhængen mellem kaldelse og ordination bliver svækket, idet en kaldelse til en uddannelsesstilling af et halvt års varighed vil blive mere formel end reel.

Med venlig hilsen

Holger Villadsen

Høringssvar vedrørende Betænkning 1503

I den forandringsproces, folkekirken står midt i- både som følge af udviklingen i al almindelighed ,og de udfordringer , der følger af den reformproces, som bl.a. er sat i gang af betænkning 1477 og 1491, er vi grundlæggende enige i det design for præsternes uddannelse og efteruddannelse, som betænkning 1503 præsenterer.

Præsten er fagligt og embedsmæssigt omdrejningspunkt for de mest centrale kirkedannende funktioner. Uddannelse og efteruddannelse må derfor prioriteres, så der på den mest optimale måde kan ske en tiltrækning, udvikling og fastholdelse af præster til alle folkekirkens embeder (præst, provst og biskop).

Med den betænkning, der foreligger, er der for første gang taget skridt til at se på uddannelse og efteruddannelse som en sammenhængende kompetenceudvikling. Det finder vi positivt. Det efterspørges i stigende grad af præster og provster, som ønsker at se sig selv i et længerevarende udviklingsforløb og samtidig at kunne få klare aftaler omkring dette via den årlige MUS samtale

Vi finder det rigtigt, at der peges på provsten som omdrejningspunkt for den systematiske kompetenceudvikling, både i forhold til nye præster og til uddannelsesstillingerne, men også i forhold til præsternes efteruddannelse, således, at der dannes grundlag for, at MUS-samtalen faktisk kan få den tilsigtede funktion.

Vi kunne dog ønske, at begrebet ”det samarbejdende teologiske fællesskab” blev præciseret yderligere, og ser gerne, at det sker, selv om der i betænkningen er defineret en rollefordeling.

Vi ser i øvrigt gerne igangsat et udviklingsarbejde omkring uddannelsesstillingerne, så disse udvikles som en parallel til øvrige akademiske uddannelsesstillinger.

Det er centralt for en reel gennemsigthed i præsternes efteruddannelse, samt reelle muligheder for kompetenceudvikling for den enkelte og for grupper /teams/provstier, at der skabes en delvis frihed og frisætning af midler til en bred kreds af udbydere.

Men det er også afgørende for folkekirkens miljø, at der med et folkekirkeligt kompetencecenter eksisterer en institution, som i særlig grad fokuserer på anvendelseorienteret forskning og udvikling inden for folkekirken- områder, universiteterne ikke ville kunne varetage, og som, også efterspørgselsorienteret, udbyder efteruddannelse i denne sammenhæng. Vi finder det derfor vigtigt, at TPC i Løgumkloster fortsat eksisterer i en form som sikrer dette – men altså samtidig med, at der frisættes midler til efteruddannelse i andre regi.

*Anne Margrethe Raabjerg Hvas, provst, Sønderborg Provsti
Kirsten Braad Thyssen, provst, Herning Søndre Provsti
Helle Delcin Yskes, Sognepræst, kb, Holsted Pastorat
Thala Juul Holm, provst, Tønder Provsti*

25.03.2009

Til Kirkeministeriet

Høringssvar vedr. Betænkning 1503 – uddannelsen og efteruddannelse af præster

Det er særdeles positivt, at hele uddannelsesproblematikken bliver analyseret med henblik på at tage de udfordringer op, der ligger i nutiden, og jeg har kun få principielle betænkeligheder og ønsker i forhold til det foreslåede. Det drejer sig om A. et Pastoralteologisk Institut, B. praktik og C. provstens opgaver vedr. efteruddannelse.

A

Selvom de fleste teologiske kandidater får arbejde i folkekirken, må man være uhyre opmærksom på, at der skal være vandtætte skodder mellem den frie forskning på universiteterne og folkekirken med henblik på en sammenblanding af forskning og professionsuddannelse.. Der kunne ligge et faresignal i oprettelsen af et Pastoralteologisk Institut, idet det kunne ses som et første skridt i retning af at etablere en egentlig præsteuddannelse på kirkens præmisser. En sådan udvikling bør man være meget vagt overfor, da netop den frie forskning er helt afgørende for kirkens teologiske fremdrift.

Det er derimod en særdeles god idé, at der åbnes mulighed for, at præster kan frikøbes til en ph.d. stilling og på den måde få mulighed for at tage del i den frie forskning.

B

Der er i høj grad brug for en udvidelse af den nuværende praktikordning, og den foreslåede vekselvirkning mellem undervisning på Pastorseminariet og praktik kan jeg kun anbefale, og det er min erfaring med nyuddannede præster, at de ville stå bedre rustet til opgaven, hvis de havde været igennem et endnu længere praktikforløb end foreslået. For at få fuldt udbytte af en praktik, bør skridtet imidlertid tages fuldt, således at kandidaten ordineres til praktikken. Biskoppen kunne give en tidsbegrænset kollats med henblik på at lade kandidaten fungere under opsyn af den præst, hvor vedkommende er i praktik. Det er ganske vist ikke normalpraksis at blive ordineret uden at være kaldet af en menighed, men dels ordineres der allerede kandidater til særlige stillinger, hvor der ikke er tale om kaldelse, og dels havde Luther selv den tanke, at biskoppen udmærket kunne besidde kaldsretten. Ordinationen er luthersk forstået som bekendt ikke noget sakramente, men hører under de kirkelige ordninger, som opstår og forandres i tidens løb. Det er tilstrækkeligt at alene definerer, hvor og hvor længe en 'praktik-præst' kan fungere.

C

Hvis provsten skal være omdrejningspunkt i forbindelse med efteruddannelse af provstiets præster, sker der en væsentlig ændring af provsterollen i retning af at gøre provsten til leder. Man kan diskutere, om det er en ønskelig eller ligefrem nødvendig udvikling, og det er svært at overskue,

hvad det vil komme til at betyde for kirken, hvis provsten i et vist omfang skal til at være teamleader. Det kunne i hvert fald pege i retning af en udvikling bort fra sognet som eneste bastion for det kirkelige arbejde. På den anden side kunne teambuilding skabe grobund for at løse opgaver, som ikke kan løses i de enkelte sogne. Men under alle omstændigheder vil det betyde mere kompetence og mere arbejde til provsten, hvilket forudsætter både en anderledes uddannelse af provsten – og mere aflastning i andre henseender.

Venlig hilsen

Peter Holm

den 14. april 2009

Kirkeministeriet
Frederiksholms Kanal 21
1015 København K

(Fremsendes elektronisk)

Høringssvar på *Betænkning 1503 – Uddannelse og efteruddannelse af præster*

I. Indledning

Kirkeministeriet har i årene 2005-2008 ladet udarbejde en række vægtige og vigtige betænkninger. To af dem udspringer af regeringsgrundlaget for ministeriet Anders Fogh Rasmussen II i 2005. Således *Betænkning 1477 om opgaver i sogn, provsti og stift*, der belyste nødvendige ændringer i kompetencefordelingen som følge af Kommunalreformen, der trådte i kraft 1. januar 2007; og således *Betænkning 1491 Folkekirkens lokale økonomi*, der belyste en udvikling med stigende udgifter i den (lokale) folkekirkelige økonomi og som opstillede en række anbefalinger og forslag til at modvirke denne udvikling samt udvikling af (lokale) redskaber til en bedre styring af den folkekirkelige økonomi.

Betænkning 1503 – Uddannelse og efteruddannelse af præster følger sig ind i en konsekvensrække fra de to nævnte betænkninger. Her tænkes specifikt på ændringer i kompetencefordelingen, på ændringerne eller vægtforskydningen med hensyn til den grundlæggende enhed i folkekirken fra sogn til – mere og mere tydeligt - provstiet som en administrativ enhed både for så vidt angår den økonomiske og administrative understøttelse af sogne og menighedsråd og fra stift til provsti for så vidt angår understøttelse, tilsyn og videre- og efteruddannelse af præster, og der tænkes på provsten som omdrejningspunkt for menighedsrådenes arbejde med visioner, målsætning og administrativ understøttelse og forenkling, og provsten som omdrejningspunkt som koordinerende instans for teologiske kandidaters transmission fra uddannelse til præsteembedet.

Ud fra en grundlæggende tilslutning til den tænkning, der er lagt til grund for de tre nævnte betænkninger, og dermed en accept af, at denne tænkning er en kritisk følge af samfundets udvikling i øvrigt, vil jeg dog tillade mig at anføre en række betæneligheder og synspunkter ved nogle af arbejdsgruppens konklusioner og forslag, som er behandlet i *Betænkning 1503*.

II. Betæneligheder og synspunkter

Arbejdsgruppen bag betænkningen blev jf. kommissoriet (p.27f) nedsat efter drøftelser i *Bestyrelsen for de folkekirkelige uddannelses- og efteruddannelsesinstitutioner*, der fandt, ..."at den basale teologiske viden, som er nødvendig for at blive præst i folkekirken, skulle styrkes". Det førte til en kirkeministeriel beslutning om at nedsætte en arbejdsgruppe, idet ..."der fornemmes et behov for en gennemtænkning og et eftersyn af uddannelsesstrukturen for præster i folkekirken." (p.28).

De to overordnede begreber uddannelse og efteruddannelse har en række implikationer, som ovenfor nævnt. I det følgende vil jeg tillade mig at kommentere følgende 6 punkter for til slut at afrunde i en konklusion.

1. Relationen mellem den *teologiske* uddannelse og *professionsuddannelsen*.
2. Præsternes uddannelse på Folkekirken Institut for Præsteuddannelse (herefter FIP) herunder praktikordningen.
3. Forslaget om *Pastoralteologisk Institut*
4. Præsternes efteruddannelse på FIP og Teologiske Pædagogisk Center (herefter TPC).
5. *Det samarbejdende teologiske fællesskab*
6. Provsteembedet og provsteuddannelsen

1. Relationen mellem den *teologiske* uddannelse og *professionsuddannelsen*

Arbejdsgruppen har ved et underudvalg foretaget en vurdering af den grundlæggende teologiske uddannelse (cand.teol.) med henblik på at skabe en sammenhæng mellem den teologiske uddannelse og den professionsrettede uddannelse til præst. I respekt for at den universitære uddannelse henhører under Videnskabsministeriets ressort berøres det teologiske studium ikke med hensyn til studieordning og faglige mål. Arbejdsgruppens foretagne analyse af forholdet mellem teologisk studium og uddannelsen til præst og den obligatoriske efteruddannelse tydeliggør en tendens, som synes overvejende hos flertallet af de interviewede (svarende til Erling Andersens analyse i bogen *Et job med mening*, Anis 2009), nemlig at der hos især yngre præster udtrykkes en erfaring af manglende sammenhæng mellem studium og embede.

Arbejdsgruppens forslag om et permanent kontaktforum mellem universiteterne og folkekirken, et Pastoralteologisk Institut (se nedenfor), forslag til imødekommen af rekrutteringsudfordringerne, styrkelse af den teologiske/pastoralteologiske forskning gennem oprettelse af flere ph.d.-stillinger og en teologisk studie- og forskningsfond bør alle nyde fremme, og der bør nedsættes udvalg, som nærmere kan gennemarbejde disse forslag.

Det er ikke arbejdsgruppen ukendt, at både en del præster og de teologiske fakulteter er betænkelige ved et direkte professionsrettet teologisk studium. Dette synspunkt kan understøttes af argumenter om, at teologistudiets videnskabelige karakter og uafhængighed bedst sikres ved det nuværende ikke-konfessionelle status. Det er dog et spørgsmål om dette arguments validitet, idet der ved flere f.eks. tyske universiteter findes valide teologiske fakulteter, der er henholdsvis romersk-katolske og evangeliske.

Sikringen af et internationalt anerkendt videnskabeligt niveau sikres ikke ved afvisningen af en større professionsrettethed på det teologiske studium end det kendes i dag. Såvel det medicinske som det odontologiske studium har en professionsrettethed, der ikke hindrer men i høj grad sikrer det videnskabelige niveau.

En forskel til det teologiske studium gør sig måske i særlig grad gældende, idet der indenfor de nævnte studier og forskningsområder er delvist sammenfald af videnskabelig virksomhed og lægelig praksis på universitetshospitaler og – klinikker.

En tilsvarende ansættelsesform findes på det teologiske felt alene i et antal forskeres virke som ulønnede hjælpepræster. Fremover kunne det overvejes at oprette stillinger med forsknings- og undervisningsforpligtelse i et samarbejde mellem fakulteterne og FIP og TDC. (jf. de nugældende samarbejdsaftaler mellem fakulteterne og TPC (p.77f)

En tydeligere professionsrettethed i det teologiske studium synes at nødvendiggøre en forhandling med Videnskabsministeriet om en forlængelse af den normerede studietid, såfremt kommissoriets hensigt ”at den basale teologiske viden, som er nødvendig for at blive præst i folkekirken, skulle styrkes” skal opfyldes.

2. Præsternes uddannelse på FIP herunder praktikordningen.

Betænkningen fremsætter et forslag til en ændret uddannelse på FIP sc. Pastorseminarierne. Forslaget synes at forudsætte, at det teologiske studium i videre omfang end i dag er mere professionsrettet. For så vidt dette ikke er eller bliver tilfældet, vil den teologisk-teoretiske del af uddannelsen blive for sammentrængt, tillige forekommer det mig problematisk, at f.eks. et fag som homiletik ikke følges teoretisk op i praktikperioden. Alt andet lige vil det ikke være muligt at finde 60-90 praktikpræster, der er på samme forskningsmæssige niveau, som rektorerne og lektorerne på FIP. Det samme kunne anføres om flere af de andre fag i Pastorseminariernes fagrække.

Der lægges i betænkningen vægt på, at praktikperioden ligger i den del af kirkeåret, hvor der er størst mulighed for at få indsigt i og indøvning af praksis i de fleste sider af præsteembedet. Heri ligger et praktisk problem, nemlig at der på hvert af de to seminarier kun kan gennemføres et undervisningsforløb pr. år. Dette praktiske problem vil kunne løses i et udvalgsarbejde.

Praktikken foreslås af en varighed på 3 måneder i dels faste provstier (3/5) og dels (2/5) i udbudsprovstier. Det forslag synes ikke mindst af hensyn til de teologiske kandidaters bopæl omkring København og Århus at være hensynsfuldt. Det vil tillige sikre en nogenlunde fast stab af praktikpræster og – provster.

Provsterne er tiltænkt en opgave som omdrejningspunkt i denne praktikordning. Det er ikke uden videre et uproblematisk forslag. Under de nugældende normerings- og kompetenceforhold for provster synes det alene tidsmæssigt at være en meget stor – om end særdeles vigtig og interessant – opgave, der lægges hen til provsterne. For at kunne varetage denne vigtige opgave på en fagligt kvalificeret måde, må det forudsætte en særlig uddannelse af såvel praktikpræster og provsterne. Endvidere må det medføre, at provsterne aflastes for andre opgaver, det kunne være en opgradering og opkvalificering af provstisekretærene til ekspeditionssekretær eller i visse tilfælde til et fuldmægtigniveau med tilsvarende uddannelseskraft.

Betænkningen nævner i meget kortfattet omfang rektors og lektors opgaver i relation til praktikperioden bortset fra forberedelsen og opfølgningen på refleksionsniveauet. Det kunne måske overvejes, om ikke der kunne opnås et bedre samspil mellem teori og praksis ved at disse i meget høj grad indgik i vejledningen af kandidaterne.

Forslaget om at kandidaterne på et eller andet tidspunkt i forløbet skal have mulighed for selvstændigt at virke som præst dog på en andens ordination, forekommer umiddelbart at være kontroversielt og problematisk af teologiske og af folkelige grunde. De folkelige grunde er ret indlysende, at folkekirkenes medlemmer ønsker betjening af "rigtige" (ordinerede) præster og ikke præster på "prøve". Det må forudses at blive vanskeligt at opretholde en folkelig forståelse for en præstekreds i et provsti, at de er praktikpræster, og den samme betænkelighed kunne tænkes at forekomme i praktiksognerens menighedsråd i løbet af ganske få år.

Endelig er der de teologiske grunde, idet forslaget rækker ved den gængse opfattelse af, hvad ordination er, ligesom det indirekte rejser en række spørgsmål om, hvor det gejstlige tilsyn egentlig er placeret. Betænkningen fastslår, at det stedse ligger hos biskoppen. I praksis synes tilsynet i nogen (betænkelig?) grad at blive lagt på provsteembedet. Det vil på længere sigt få konsekvenser for embedsteologien.

Det fremlagte praktikforslag synes at læne sig op ad bibliotekarers uddannelsesstilling, som følger efter en bachelorgrad. Muligvis er tiden ikke moden dertil endnu; men det forekommer mere relevant at skele til pædagogikumuddannelsen i de gymnasiale uddannelser eller lægers kliniske basisuddannelse. Betænkningen har i forvejen (p.92) transformeret den kliniske basisuddannelses 7 roller til præstens 8 roller.

En styrkelse af "den basale teologiske viden, der skal til for at blive præst i folkekirken" kan bedre realiseres gennem uddannelsesstillinger af f.eks. et års varighed, hvor ansættelsen kombineres med den grundige teoretiske og forskningsbaserede undervisning på pastoralseminarierne, svarende til de gymnasiale uddannelsesstillinger, der både har den teoretiske undervisning, den praktiske vejledning og rådgivning og en faglig bedømmelse og evaluering såvel teoretisk som praktisk.

3. Forslaget om *Pastoralteologisk Institut*

Med henblik på at styrke sammenhængen mellem det teologiske studium og den pastoralteologiske praksis (folkekirken) foreslås oprettelse af et Pastoralteologiske Institut.

Et sådant institut vil uden tvivl være af stor betydning, det vil dog forlænge studietiden, og kræver derfor Videnskabsministeriets mellemkomst og godkendelse. Under drøftelsen af organiseringen af instituttet drøfter betænkningen en placering af instituttet under FIP. Det synes at være den rette placering.

4. Præsternes efteruddannelse på FIP og TPC.

Forslaget om en fastholdelse af den obligatoriske efteruddannelse i en lidt ændret form og optjeningen af 20 dages efteruddannelse efter 5 års ansættelse er som udgangspunkt en styrkelse af præsternes adgang til efteruddannelse.

Der er elementer i forslaget, som ikke er helt klare f.eks. sammenhængen mellem provstens mulighed for at disponere over ikke anvendte studiedage og den økonomiske ramme. Dette vil kunne klargøres i en videre bearbejdning af forslaget.

Vigtig synes det at være, at de økonomiske midler i højere grad end i dag stilles til rådighed for provsten, der dermed i langt højere grad kan imødekomme de behov og ønsker om efteruddannelse, som provstiets præster måtte have.

Forslaget tilgodeser tanker fra *Betænkningerne 1477 og 1491* om sammenhæng mellem menighedsrådenes visioner og målsætninger, provstiets ditto, præsternes efteruddannelsesbehov og ønsker og de økonomiske rammer i provstiet. Uden tvivl vil dette kunne skabe en bedre sammenhæng i samvirket mellem præster og menighedsråd og på det kollegiale plan mellem præsterne i provstiet. Der bliver mulighed for efteruddannelse både til gavn for sogn/provsti, og der er stadig de nugældende muligheder for helt individuelle former for efteruddannelse.

Det har undret mig, at De teologiske Fakulteter ikke er direkte nævnt i forbindelse med præsternes efteruddannelse, idet der her er en oplagt mulighed for at styrke sammenhængen mellem den grundlæggende teologiske uddannelse og præstegerningen.

Forslaget om ”det samarbejdende teologiske fællesskab” og om provsten som omdrejningspunkt synes følgerigtige. Det rejser dog igen et spørgsmål om provsteembedet og det gejstlige tilsyn. Det gejstlige tilsyn synes stærkere forankret i provsteembedet ifølge forslaget end i bispeembedet. En afklaring af hvad det gejstlige tilsyn er/bør være, og hvor det skal placeres forekommer nødvendig i forbindelse med forslagets videre behandling.

5. Provsteembedet og provsteuddannelsen

De tre betænkninger 1477, 1491 og 1503 lægger alle op til en markant ændring af provsteembedet. Det er ikke alene med hensyn til provstens rolle som omdrejningspunkt i en evt. praktikordning for teologiske kandidater, der er optaget på FIP (Pastoralseminariet) eller provstens udvidede rolle i forslaget til styrkelse af præsternes efteruddannelse. Nok så meget er det de kompetencer og ikke mindst initiativpligten, der tillægges provsterne ved den ændrede kompetencefordeling og provsternes rolle i den allerede eksisterende ordning for MUS. Endvidere kan nævnes provstens pligt til at tilskynde til større samarbejde i provstierne både mellem menighedsråd og mellem præster, opgaven med at sørge for, at menighedsrådene tilskyndes til at arbejde med målsætninger og visioner, og sidst men ikke mindst en

større involvering end tidligere i mål og rammestyring af den lokale folkekirkelige økonomi.

Alt dette kan sammenfattes i, at provsterne har fået tildelt en ledelsesopgave i provstierne både i forhold til præsterne og til menighedsrådene. Der er kun i mindre omfang sket en aflastning af provsterne med hensyn til deres forpligtelser som sognepræster. Det synes ikke muligt fremover at kunne bestride et provsteembede samtidig med et sognepræsteembede i samme omfang som i dag. Et fremtidigt udvalgsarbejde, der udløber af det videre arbejde med Betænkning 1503, må også indbefatte en grundig analyse af provsteembedets nuværende forpligtelser og kompetencer og give anledning til en gennemtænkning af det fremtidige provsteembede og dets sekretariatsunderstøttelse.

Provsternes uddannelse er i takt med denne ændring af provsteembedet løbende blevet justeret. Det er min vurdering, at provsteuddannelsen svarer til de krav, der stilles til provster, og at den tager sigte på at udvikle og styrke de kompetencer både fagligt og menneskeligt, som provster forventes at kunne mestre.

Betænkningen nævner ikke en udvidelse af provsteuddannelsen, såfremt betænkningens forslag om en udvidet praktikordning vedtages med provsten som omdrejningspunkt, og tilsvarende hvis en udvidet efteruddannelsesordning realiseres. En seriøs implementering af to så vigtige ændringer i præsteuddannelsen og præsternes efteruddannelse må forudsætte, at provsterne og praktikpræsterne uddannes dertil, svarende til, hvad gymnasiernes uddannelsesledere og pædagogiske inspektorer bliver.

Man kunne også overveje, om den nuværende provsteuddannelse bør suppleres med en uddannelse i organisation og forandringsledelse. Endelig kunne det overvejes, om en fremtidig efteruddannelse kunne tilbyde en uddannelse, der kunne forberede interesserede præster til at søge et provsteembede.

Konkluderende bemærkninger

Betænkning 1503 fremlægger en række nødvendige og vigtige forslag til ændringer af præsternes uddannelse og efteruddannelse. Der synes at være en klar linje fra Betænkningerne 1477 og 1491. Udgangspunktet har været at styrke forholdet mellem den teologiske uddannelse og folkekirkens uddannelsesinstitutioner.

Konklusionen på de ovennævnte kommentarer og bekymringer kan sammenfattes i en anbefaling af at skridtet tages fuldt ud til at lade præsteuddannelsen foregå i en række uddannelsesstillinger med FIP som den teoretiske og praktiske hovedaktør med lokale uddannede praktikpræster og provster som aktive medspillere på grundlag af et fra biskoppen delegeret gejstligt tilsyn. Det forekommer rigtigt, at et evt. Pastoralteologisk Institut placeres hos FIP.

En udvidelse og sikring af præsternes efteruddannelse kan anbefales, og det forekommer rigtigt at placere en koordinering heraf hos provsteembedet i sammenhæng med MUS. Det foreslås, at der tages skridt til at analysere og fastlægge

fremtidens provsteembede, samt at der foretages en analyse af, hvordan det gejstlige tilsyn udøves i dag, hvordan det kan udøves fremover i relation til at provsteembedet er ændret markant i løbet af ganske få år. Tilsynets placering har afgørende betydning for folkekirkens fortsatte rummelighed, homogenitet og enhed.

P.H. Bartholin
domprovst

Kirkeministeriet

Departementschef Henrik Nepper-Christensen

15. april 2009

Høringsvar til Betænkning 1503

Tak for den tilsendte betænkning. **Helsingør Stifts 13 provster** fremsender hermed nedenstående bemærkninger til B1503:

Vi ser udvalgsarbejdet med præsters uddannelse og efteruddannelse som meget centralt for folkekirken og for provsternes rolle i folkekirken – også i lyset af de to foregående betænkninger B1477 og B1491.

Den nye betænkning lægger vægt på den indholdsmæssige side af folkekirken, hvilket vi som provster i et stift med et højt mål af faglighed sætter stor pris på. Folkekirken står og falder med det personlige møde mellem præst og menighed – et perspektiv, som uddannelse og efteruddannelse af præster skal bidrage til at fastholde og udvikle i fremtidens folkekirke.

Det i Betænkning 1503 centrale begreb "Det samarbejdende teologiske fællesskab" er muligvis mere luftkastel end virkelighed, men positivt forstået forudsætter det en grundlæggende drøftelse i sognet, således at initiativet hos præst sammen med menighedsråd opmuntres, og at ønsket om en forandring nedefra i folkekirken sikres.

Ad

1.1 Teologi-studiet: Hvilken rolle vil det foreslåede pastoralteologiske institut spille? Der er brug for en fortsat uafhængig teologisk uddannelse ved landets universiteter, der samtidig skal have blik for den pastorale og kirkelige praksis, som de studerende oftest relateres til gennem ansættelsen som præster i folkekirken.

1.2 Pastorseminariet: En bedre praktik-ordning end den nuværende er helt afgørende for folkekirken.

Der knytter sig dog en række praktiske og indholdsmæssige udfordringer til den foreslåede ordning: provstens centrale placering, den økonomiske kompetence og samarbejdet med menighedsråd og præster om praktikstederne, hvor vi forestiller os, at Helsingør Stift med dets geografiske placering forventes at aftage en stor del af praktikanterne.

Generelt er det vores indtryk, at der i B1503 er for meget fokus på ordnings- og kontrolelementet, og der lægges for lidt vægt på lærings-perspektivet.

Kunne etablering af regulære uddannelsesstillinger (som de kendes fra andre fag) være en bedre løsning? På den måde vil der ikke opstå tvivl om legitimiteten af det pastorale arbejde i sognene.

Vi forudsætter et funktionstillæg til præster og provster i praktik-team'et.

1.3 Efteruddannelse af præster: De første fem år af ansættelsesperioden er det udmærket med en obligatorisk efteruddannelsesordning. Men er der tilstrækkelig økonomi til at gennemføre ordningen på en tilfredsstillende måde? Et beløb på 15-20 mio. kr synes at være et mere realistisk bud på de samlede omkostninger, hvis folkekirken skal have noget ud af denne satsning. Men hvor skal disse penge komme fra?

Hvem skal udarbejde den flerårige, individuelle kompetenceudviklingsplan? Vi ser gerne, at der ansættes 2 uddannelses-konsulenter, men de skal knyttes til Pastoralseminarierne, da vi mener, at stiftsbaserede uddannelseskonsulenter i denne sammenhæng ikke er nødvendige.

1.4 Model for fordeling af efteruddannelse: Provstens centrale placering i modellen er såvel en styrke som en svaghed. Det bør overvejes, hvordan der kan sikres provsterne mulighed for den sparring og kompetenceudvikling, som er nødvendig for at intentionerne i betænkningen kan føres ud i livet med kvalitet.

Klippekortssystemet med et begrænset antal årlige klip er en forringelse i forhold til, hvad præsterne er vant til i dag. Med de ambitioner, der i øvrigt ligger i betænkningen, er flere efteruddannelsesdage om året ikke urealistisk. Vi anbefaler, at præsternes ikke-anvendte kursusdage overføres til en pulje til provstens disposition. Vi regner i øvrigt med, at de årlige kursusdage for præster også gælder for provster.

1.5 Uddannelse af provster og biskopper: vi anbefaler, at den obligatoriske efteruddannelse af provster ikke stopper efter de nuværende 2 år, men at den løbende suppleres.

Som provster ser vi frem til resultatet af høringsfasen, da vi ser Betænkning 1503 som et væsentligt bidrag til at løfte fagligheden blandt folkekirkenes præster.

Samtidig ser vi med nogen bæven frem til implementeringen af Betænkningens forslag og anbefalinger, da det uvilkårligt og alt andet lige vil kræve provsternes nærvær og arbejde i et betragteligt øget omfang.

Med venlig hilsen

Steffen Ravn Jørgensen, Helsingør Domprovsti
 Birgit Hasselager, Frederiksværk
 Hans-Henrik Nissen, Fredensborg
 Jørgen Christensen, Hillerød
 Inge Bastkær Rasmussen, Frederikssund
 Peter Balslev-Clausen, Gentofte
 Eigil Saxe, Kgs Lyngby
 Grete Bøje, Rudersdal
 Kjeld Kure, Gladsaxe-Herlev
 Claus Bjerregaard, Rødovre-Hvidovre
 Ove Kollerup, Glostrup
 Steffen Andresen, Høje Taastrup
 Merete Hansen, Ballerup-Furesø

DOMPROVSTEN I RIBE

JENS TORKILD BAK

ALBERT SKEELS GADE 11, 6760 RIBE, TLF. 75 42 02 48/75 42 56 44, E-MAIL JT@KM.DK

TIL KIRKEMINISTERIET

Att. departementschef Henrik Nepper-Christensen

e-post

BETÆNKNING 1503. Hørings svar, herunder fællesudtalelse fra Provsterne i Ribe Stift (II)

I. Uddannelse og efteruddannelse for provster og biskopper

Hvis Folkekirken foruden meget andet fortsat skal være en videnstung institution, og kunne respekteres som en sådan, må dette gives et tydeligt udtryk igennem de krav, der stilles til især ledelsens kvalifikationer. Det er nødvendigt, at Folkekirken bliver i stand til at matche et generelt stigende uddannelsesniveau i det omgivende samfund.

Biskoppernes uddannelse/efteruddannelse

Det er positivt, at Betænkningen har fokus på de manglende kvalifikationskrav til bispekandidater. Det foreslås således (s. 26), at der afsættes 150.000 kr. til uddannelse af en ny biskop (en uddannelse, der kan strække sig over de fire første år i embedet), svarende til prisen på en egentlig lederuddannelse. Forslaget rejser imidlertid med logisk nødvendighed følgende spørgsmål: Hvis de basale kvalifikationer først skal erhverves og testes, efter at biskoppen er tiltrådt stillingen – kan bispevalget så siges at være et valg mellem kvalificerede kandidater?

Det bør overvejes at indføre et bedømmelsesudvalg, der ud fra en række saglige kriterier formelt skal godkende bispekandidaterne forud for opstilling. Ud over en dansk teologisk embedseksamen (man kunne eventuelt ophæve den ”danske” klausul for at skabe større konkurrence) kunne kravene til opstilling være:

- Akademisk kvalifikation mindst på Ph.D. niveau (hvilket vil gøre det tydeligt, at teologi prioriteres i Folkekirken), (og/eller
- Dokumenteret ledelses- og organisationserfaring (hvis ikke erhvervet på anden vis, så fra en stilling som provst) + en teoretisk overbygning (KIOExecutive, Master el. andet tilsvarende).

En ”topleder”, som biskoppen er, skal (eventuelt bortset fra de traditionelle ”første hundrede dage” + stadig efteruddannelse) kunne fungere på et kvalificeret niveau straks fra begyndelsen.

Bispeembedet er ikke en kravlegård for eventyrere. Fraværet af kvalifikationskrav til biskopper sender et meget uheldigt signal både udadtil og indadtil – og fremmer ikke den opfattelse, Betænkning 1503 ellers slår til lyd for, at kvalifikationer skal værdsættes i Folkekirken.

Man kan indvende, at et krav om, at bispekandidater skal godkendes af et bedømmelsesudvalg, vil være en indskrænkning af det folkekirkelige demokrati, men bispevalget adskiller sig også i øvrigt fra andre demokratiske valg derved, at biskoppen ikke senere skal have sit mandat prøvet. Hvis kravet om en prækvalifikation af bispekandidater fortsat undlades, er det nødvendigt at præge stillingens indhold i retning af en varetagelse af rent repræsentative funktioner.

Provsternes uddannelse/efteruddannelse

Den hidtidige ordning med en grunduddannelse bestående af 4 moduler af i alt 14 dages varighed foreslås videreført uændret (s. 23 og 185). Desuden skal der angiveligt tilbydes (efter)uddannelse i specifikke tilsynsområder. Endelig skal provsten have mulighed for med biskoppen at aftale individuelle uddannelsesforløb.

Den i Betænkningen skitserede (og videreførte) grunduddannelse er helt utilstrækkelig. Provsteniveauet (og ikke først bispeniveauet, jvf. ovenfor) er det niveau, hvor en egentlig lederuddannelse (KIOExecutive, Master el. evt. et længerevarende forløb sammensat af Kirkeministeriet) skal indføres i folkekirken. Og med de betydelige krav, der stilles til provstestillingen, bør den besættes ved konstitution, indtil den designerede provst har erhvervet de tilstrækkelige kvalifikationer.

Afsluttende skal om provsternes uddannelse bemærkes, at det stigende antal Ph.D.'er, der uddannes ved fakulteterne, vil gøre det naturligt og forventeligt, at en stor del af disse kommer til at sidde i fremtidens provstestillinger.

II. Efteruddannelse for præster. Delegation fra biskop til provst. *Fællesudtalelse fra provsterne i Ribe Stift:*

Betænkningen udmærker sig ved sit fokus på nødvendigheden af at skabe direkte sammenhæng mellem efteruddannelsesindsatsen og MUS – hvorved, som det udtrykkes (s. 125), provsten bliver omdrejningspunkt for efteruddannelsesindsatsen. Det er særdeles positivt – ikke alene fordi MUS derved får et reelt indhold, og det bliver muligt at placere et ansvar for opfølgningen, men også fordi spørgsmålet om efteruddannelse/kompetenceudvikling i forvejen har en høj prioritet inden for rammerne af den del af personaleledelsen, der er henlagt til provsten.

Der lægges i Betænkningen en særlig vægt på at betone, at provsten udøver ansvaret for efteruddannelsesindsatsen efter delegation fra biskoppen og i en tæt dialog med denne. Men hvad betyder i praksis "delegation"? Er det en intern delegation (; det er det tilsyneladende, jf. s. 47f., 125f.) eller en ekstern delegation? Bliver den lovbestemt eller ulovbestemt? Der kan i forbindelse med implementeringen være behov for mere generelle såvel som mere specifikke bestemmelser af delegationen, hvis det skal undgås, at provstens ansvar og handlemuligheder kortsluttes i et stadigt krydspres mellem biskop og præster, til stor skade for ledelsens effektivitet.

For delegation gælder generelt, at "den delegerende myndighed [skal] føre tilsyn med, hvorledes kompetence udøves. Den kan gribe ind ved at kalde delegationen tilbage, ved at ændre afgørelser,

ved at overtage endnu ikke afsluttede sager, ligesom den kan instruere pågældende myndighed om delegationens udøvelse” (Jon Andersen: Forvaltningsret, København 2006, s. 41). I videre forstand findes der i et demokratisk offentligretligt system ingen myndighedsudøvelse, der ikke er de-legeret og genstand for kontrol. Imidlertid er det af hensyn til effektiviteten af provstens ledelse af efteruddannelsesindsatsen påkrævet, at forholdet mellem provstens kompetence og biskoppens instruktionsbeføjelser/kontrolfunktion af lovgiver fastlægges i en række nærmere bestemmelser. Provstespejlet (s. 47f.), der ulykkeligvis henter sit feudale eller klientilistiske ideal fra den før-konstitutionelle stat i stor afstand fra en moderne forvaltning, er ikke hjælpsomt i sammenhængen. *Preben Kræn Christensen, Hasse Neldeberg Jørgen, Thala Juul Holm, Lise Hindsholm, Poul Ivan Madsen, Lilian Tyrsted, Lone Hvejsel, Jens Torkild Bak.*

III. Efteruddannelse for præster. Omfang og valgmuligheder, herunder TPC's rolle som udbyder af efteruddannelse. Klippekort. Uddannelseskonsulenter.

Betænkningen foreslår at konkurrenceudsætte TPC's virksomhed derved, at præster skal kunne tage en del af deres efteruddannelse i tilknytning til andre institutioner. Til administrativ understøttelse heraf påtænkes indført et klippekortsystem. Endvidere foreslås ansat en uddannelseskonsulent i hvert stift.

TPC har igennem de senere år med held bevæget sig fra at være en overvejende udbudsorienteret institution til i vid udstrækning at drive efterspørgselsorienteret virksomhed. Men det er i praksis en hårfin balance i lyset af kravet om, at den undervisning, der tilbydes, skal være forskningsbaseret. Der er uvist, om TPC på markedsvilkår fortsat vil have mulighed for at tilbyde den brede vifte af kurser også inden for de klassiske teologiske discipliner, som folkekirken på efteruddannelsesområdet har brug for.

TPC er – ud over at tilbyde efteruddannelse – tillige en vigtig integrerende kraft i en så decentral organisation, som folkekirken er. Et svækket TPC vil være et tab for folkekirken.

Det er imidlertid uhyre positivt, at Betænkningen har fokus på at imødekomme et længe følt savn af alternative efteruddannelsesmuligheder. Dels er der efteruddannelsesbehov, som TPC ikke opfylder. Dels vil der være præster, som – af familiemæssige eller arbejdsmæssige grunde – ikke har mulighed for at tage på et længerevarende kursusophold på TPC. En mulighed for lokalfinansiering af efteruddannelse vil åbne for adgangen til at følge relevante kurser på de teologiske fakulteter eller på det i forhold til præstens bopæl nærmeste universitet.

Det er selvsagt udtryk for en legitim interesse, hvis arbejdsgiveren ønsker at fastsætte omfanget af præstens efteruddannelse, herunder præstens fravær fra arbejdet. Men det må konstateres, at indførelsen af et klippekortsystem er et opgør med den meget liberale praksis, der hidtil har hersket på efteruddannelsesområdet, og som eksempelvis har gjort det muligt at følge et længerevarende kursus på TPC med jævne mellemrum.

Afsluttende bør det om ansættelsen af en uddannelseskonsulent i hvert stift betænkes, at præster er højt uddannede vidensarbejdere, der også på efteruddannelsesområdet typisk vil orientere sig ud fra en flerhed af de vidensplatforme, der allerede er tilgængelige på anden vis.

IV. Pastorseminariet.

Betænkningen foreslår en styrkelse af Pastorseminariet, især igennem indførelse af en længerevarende, lønnet praktikperiode. Begrundelsen er de ”svagere kirkelige forudsætninger hos de teologiske kandidater”.

Ved de ”svagere kirkelige forudsætninger” er de teologiske kandidater et spejl af det samfund, de skal ud og virke i. Spørgsmålet er, om deres situation i den henseende udelukkende skal anskues i et mangelperspektiv, eller om den også udgør en forandringsmulighed? Ved indførelse af en tre måneders praktikperiode vil de teologiske kandidater blive socialiseret ind i den eksisterende kirkelige praksis, som de naturligvis skal kende og kunne agere i. Men vil praktikperioden, som kun kan blive en tynd fernis på den akademiske dannelse, også udruste dem til at yde selvstændige bidrag til en folkekirke, der skal agere på vilkår af et samfund i forandring?

Det er svært at overskue det fremlagte forslag til en forlænget praktik, men det *forekommer* at kunne blive et håndholdt system af teknikaliteter, procedurer, certificeringer, aftaler, tilbagemeldinger og refleksioner – hvorunder vi glemmer, at praktikanterne er voksne akademikere, som Folkekirken stiller store og selvstændige krav til.

Hvis Pastorseminariet i sin nuværende form er utilstrækkeligt, er det spørgsmålet, om der ikke uddannelsesmæssigt skal tænkes i andre baner, eksempelvis følgende (jf. udsagn s. 208 om et forløb parallelt med universitetsuddannelsen):

- En udfasning af pastorseminarierne over en 5-årig periode. Etablering af 1-2 ”universitetskirker” både i København og i Århus, hvor de studerende under ledelse af nogle kompetente, erfarne præster - sideløbende med universitetsstudiet, men uafhængigt heraf – kan blive en del af et kirkeligt miljø; uddanne sig i tale, sang, læsning, prædiken, undervisning; modtage kurser i kirkeret/forvaltning, ledelse, organisation, økonomi etc. Sådanne universitetskirker vil – ud over at være et kirkeligt miljø for de studerende og meddele dem de nødvendige færdigheder tillige med personlige erfaringer – især også kunne fungere som innovative værksteder i et tæt samspil med andre relevante faggrupper i universitetsmiljøet og i en kombination af det intellektuelle og det praksisorienterede.
- Genindførelse af kapellanier som uddannelsesstillinger, som 2 el. 3. præst i et bysogn eller som enepræst i et mindre landsogn.

V. Teologistudiet. Teologisk studie- og forskningsfond

Betænkningens forslag herom bør nyde fremme. Til de formål, Betænkningen peger på s. 85f., kunne lægges den overvejelse, om der igennem en sådan studie- og forskningsfond kunne skabes mulighed for et års studieophold i udlandet for alle teologistuderende. Det skal, som Betænkningen anfører, være attraktivt at læse teologi, og folkekirken har brug for at tiltrække de bedste hoveder.

Afsluttende bemærkninger

Betænkning 1503 er et meget tankevækkende dokument, der sætter fokus på en lang række vigtige spørgsmål. At konklusionerne kalder på modsigelse gør ikke det fremlagte arbejde mindre værdifuldt.

Jens Torkild Bak